

УДК 347.63

Глиняна Катерина Михайлівна,

к.ю.н., доцент кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ОСОБЛИВОСТІ ДОБРОВІЛЬНОГО ВИКОНАННЯ БАТЬКАМИ ТА ДІТЬМИ ОБОВ'ЯЗКУ ПО ВЗАЄМНОМУ УТРИМАННЮ

Постановка проблеми. Актуальність теми вистикає з виняткової цінності інститутів сім'ї, заміників сім'ї (опіка, опікування, патронатна сім'я і т.д.), їх значення, що не проходять, у вихованні підростаючого покоління, передачі найважливіших духовних цінностей, що накопичуються поколіннями. Захищаючи права неповнолітніх дітей, держава і суспільство створюють сприятливу обстановку для їх фізичного, розумового і етичного розвитку. Довгі роки в Україні аліментні правовідносини регулювалися виключно імперативними нормами, що не дозволяло учасникам цих відносин обирати найбільш прийнятний спосіб виконання аліментного обов'язку. Стандартний підхід до стягнення аліментів не сприяв належному захисту інтересів управомочених та зобов'язаних осіб. В основу сучасного СК України були покладені диспозитивні засади регулювання сімейних відносин. Аліментні правовідносини набули іншого інституціонального змісту, що спонукає до їх всебічного дослідження на тлі інших змін сімейного законодавства.

Стан дослідження теми. Проблемні питання стосовно визначення та правового регулювання аліментних правовідносин, були предметом історичних, філософських та юридичних досліджень, зокрема, у працях М.В. Антокольської [3], Л.В. Афанасьєвої [4], Є.М. Ворожейкіна [5], К.А. Граве [6], О.С. Іоффе [7], Г.М. Каратиша [8], М.Г. Масевич [9], В.П. Нікітіної [10], А.І. Пергамент [11], З.В. Ромовської [12], В.А. Рясенцева [13], Л.М. Рогович [14], Л.В. Сапейко [15] та ін.

Виклад основного матеріалу. Одним з актуальних питань зобов'язальних відносин у сімейному праві, є питання добровільного виконання аліментного обов'язку. Так, під добровільним виконанням аліментного обов'язку можна розуміти добровільне утримання, яке надають члени сім'ї один одному при нормальних сімейних стосунках, або ж у разі, коли в сім'ї послаблюються сімейні зв'язки в результаті розірвання шлюбу чи певних

негараздів, і аліментнозобов'язана особа надає необхідні кошти управомоченій особі з власної ініціативи. В останньому випадку аліменти можуть відраховуватися з ініціативи платника шляхом подання заяви про відрахування аліментів за місцем роботи, за місцем виплати пенсії, стипендії у розмірі та на строк, який визначає сама зобов'язана особа (ст.187 СК України). Мета такого порядку сплати аліментів полягає у наданні можливості аліментнозобов'язаній особі уникнути стягнення аліментів у примусовому порядку.

Довгий час в Україні сімейне законодавство мало імперативне забарвлення, тобто норми поведінки встановлювалися самим законом і відступ від загальних правил не припускався.

У ст. 181 СК вперше у сімейному законодавстві України закріплена вказівка на те, то способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину визначаються за домовленістю між ними. Зазначене положення відповідає одному з наведених у ч. 2 ст. 7 СК принципів регулювання сімейних відносин, відповідно до якого вони можуть бути врегульовані за домовленістю (договором) між їх учасниками [1].

Крім того, сімейне законодавство виходить з того, що подружжя, батьки дитини, батьки й діти, інші члени сім'ї та родичі, відносини між якими регулює СК, можуть врегулювати їх за домовленістю (договором), якщо це не суперечить вимогам СК, інших законів та моральним засадам суспільства (ч. 1 ст. 9 СК).

Домовленість про виконання обов'язку утримувати дитину може діставати вияв у шлюбному договорі, що укладається як особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, так і подружжям. У ньому, зокрема, можуть бути визначені майнові права та обов'язки подружжя як батьків. Причому треба зазначити, що цей договір не може зменшувати обсягу прав дитини, встановлених СК, а також

ставити одного з подружжя у надзвичайно невігідне матеріальне становище (ст. 93 СК).

Відповідно до ч. 1 ст. 189 СК батьки мають право укласти договір про сплату аліментів на дитину, умови якого (про розмір аліментів, строки їх присудження і виплати тощо) не можуть порушувати права дитини, встановлені Кодексом [1].

Законодавством передбачено також укладання договору про сплату аліментів на повнолітніх дітей, які продовжують навчання, та непрацевдатних повнолітніх дітей. Норма ст. 201 Сімейного кодексу є відсильною – вона передбачає, що стосунки про сплату аліментів за договором між батьками та повнолітніми дітьми регулюються ст. 189 СК України. Таким чином, законодавством закріплюється однаковий порядок укладання договору про сплату аліментів як на неповнолітніх дітей, так і на повнолітніх. Згідно з цим порядком договір укладається між батьками дитини. Л.В. Сапейко вважає, що договір про сплату аліментів повинен укладатися батьками або одним із них безпосередньо із самою повнолітньою дитиною, яка продовжує навчання, або з дитиною, яка потребує утримання у зв'язку з непрацевдатністю та нужденністю. В останньому випадку може допускатися укладання договору між батьком та особою, що опікується непрацевдатним, якщо його стан здоров'я не дозволяє самостійно реалізувати своє право. З настанням повноліття особа набуває прав та обов'язків, у тому числі і сімейних, у повному обсязі. Тому недоречно допускати реалізацію права на отримання аліментів від батьків шляхом укладання договору законним представником [1]. Виконання аліментного обов'язку шляхом укладання договору є можливим і у відношенні інших суб'єктів аліментного зобов'язання, зокрема стосовно непрацевдатних батьків, які потребують матеріальної допомоги. Не зважаючи на те, що законодавство не містить спеціальної норми, яка б регулювала такі правовідносини, до них можна застосувати загальну норму ст. 9 СК України. Надаючи право суб'єктам сімейних правовідносин самостійно вирішувати питання утримання певного члена сім'ї через інститут укладання договору, держава тим самим обмежує втручання судових органів у вирішення безспірних справ, що пов'язані із сплатою аліментів. У юридичній літературі існують думки про те, що в законодавстві має бути передбачена не тільки можливість укладання договору між суб'єктами аліментних зобов'язань, яких визначає закон, але й між тими особами, які в юридичному розумінні не мають права бути управомоченими або аліментозобов'язаними. Так, М. В. Антопольська зазначає, що сімейне законодавство передбачає право на аліменти членів сім'ї, що знаходяться в певній сімейній спорідненості. Однак у дійсності коло цих осіб може виявитися ширше або

вужче. Наприклад, неповнорідні брати та сестри можуть ніколи не спілкуватися один з одним через конфлікт між батьками. З іншого боку, двоюрідні брати і сестри, які не є аліментозобов'язаними один до одного, можуть виховуватися в одній сім'ї і бути набагато ближчими один до одного, ніж рідні або неповнорідні брати та сестри, які мають за законом право на аліменти. Стосунки між фактичним подружжям зазвичай нічим не відрізняються від стосунків між особами, що перебувають у зареєстрованому шлюбі [3, с. 255]. Слід визнати це справедливим, оскільки закон не може детально регламентувати можливі варіанти сімейних стосунків. Єдиним засобом виправити це становище, як вважає М. В. Антокольська, є надання особам, які не зазначені в законі в якості суб'єктів аліментних зобов'язань, можливості укласти угоду про надання утримання.

Суттєвим положенням Сімейного кодексу слід вважати порядок за яким батьки можуть виконувати свій обов'язок шляхом надання утримання в натуральній формі. Це може бути систематична передача продуктів харчування (наприклад, якщо батько має фермерське господарство); придбання одягу для дитини та інших необхідних речей. Аліментозобов'язана особа не відраховує в цьому випадку певної суми грошей, а надає забезпечення в натурі, про що необхідно зазначити в договорі. Узгодження цього питання між сторонам має відповідати інтересам та потребам дитини.

Перевагою договору про сплату аліментів є можливість визначення розміру утримання у більшій сумі, ніж та, що може бути призначена за рішенням суду. Сторони договору мають право врахувати всі передбачувані і непередбачувані витрати і за спільною домовленістю внести цю суму в договір, керуючись виключно інтересами дитини.

Якщо батьки визначають аліменти у твердій грошовій сумі, то в договорі необхідно передбачити способи індексації аліментів на випадок інфляції. При укладанні договору нотаріус має роз'яснити сторонам необхідність такого застереження. Якщо ж з якихось причин у договір не був внесений пункт стосовно індексації, то вона повинна провадитися в загальному порядку, який передбачений ч. 2 ст. 184 СК України [1].

Строки виплати аліментів встановлюються особами, які укладають договір. Вони можуть сплачуватися щомісячно, один раз на квартал, раз на рік, при цьому в договорі має зазначатися певна дата або період часу, протягом якого не буде наставати відповідальність за несвоєчасну сплату аліментів. Зобов'язана особа має право домовитися з отримувачем аліментів про порядок передачі належної суми.

Аліменти можуть сплачуватися поштовим переказом, особистою передачею аліментів управомочній особі, а також шляхом їх перерахування на рахунок отримувача або на рахунок тієї організації, де перебуває дитина (вищі навчальні заклади, заклади охорони здоров'я та ін.). Сторони вправі передбачити й інші способи виконання аліментного обов'язку за договором.

Договір про сплату аліментів укладається в письмовій формі і має бути нотаріально посвідченим. У разі невиконання сторонами вимог закону щодо нотаріального посвідчення договору, він не матиме юридичної сили. За таким договором неможливо застосувати примусове стягнення аліментів. Недотримання нотаріальної форми породжує відсутність права вимоги до боржника в аліментному зобов'язанні. Якщо аліментнозобов'язана особа припинить з будь-яких причин сплачувати аліменти в добровільному порядку, отримувач не має права заявляти претензії, посилаючись на договір, укладений без урахування вимог закону. За відсутності належним чином оформленого договору зацікавлена особа має право вимагати стягнення аліментів тільки у судовому порядку.

Згідно з принципом допустимості засобів доказування не посвідчений нотаріально договір про сплату аліментів не може допускатися судом в якості доказу, а отже слугувати свідченням ухилення аліментнозобов'язаної особи від виконання свого обов'язку, у зв'язку з цим одержувач не може вимагати стягнення аліментів за минулий час.

Сімейним законодавством України не регламентується чіткий порядок укладання, виконання, розірвання договору про сплату аліментів та визнання такого договору недійсним.

На відміну від вітчизняного законодавства в Сімейному кодексі Російської Федерації чітко визначається, що до укладання, виконання, розірвання та визнання недійсними аліментних угод застосовуються норми цивільного законодавства.

Доцільно розглянути більш детально особливості договору про сплату аліментів. Однією з ознак диспозитивності у відносинах між сторонами, які уклали договір про сплату аліментів, є можливість при наявності певних умов змінити або розірвати укладений договір. За домовленістю між сторонами зміни в договір про сплату аліментів повинні вносити нотаріальні органи після прийняття відповідної заяви від платника та одержувача аліментів. Згідно зі ст. 654 Цивільного кодексу України зміна або розірвання договору вчиняється в такій самій формі, що й договір, що змінюється або розривається, якщо інше не встановлено договором. Волевиявлення про зміну умов договору має бути двостороннім (ч. 1 ст. 651 ЦК України). Одностороння зміна умов договору про сплату алі-

ментів або припинення його дії не допускається. У разі незгоди однієї із сторін на зміну або припинення договору інша має право звертатися до суду з вимогою про втручання в існуючі між сторонами правовідносини (ч. 2 ст. 651 ЦК України). Якщо суд визнає вимоги позивача правомірними, він має винести рішення, яким безпосередньо змінює договір або припиняє його дію.

Суд має право втрутитися в договірні відносини між сторонами аліментного зобов'язання, якщо згоди між сторонами не досягнуто або є підстави вважати, що в позивача суттєво змінилися обставини, які мають значення при сплаті аліментів. Цивільним законодавством визначається, що зміна обставин є істотною, якщо вони змінилися настільки, що, якби сторони могли це передбачити, вони не уклали б договір або уклали б його на інших умовах (ч. 1 ст. 652 ЦК України) [2]. До таких обставин можна віднести зміну матеріального становища сторін (суттєве зменшення або збільшення доходів); погіршення чи поліпшення стану здоров'я платника або отримувача аліментів; зміна сімейного становища сторін (наприклад, одруження отримувача аліментів та підвищення у зв'язку з цим рівня матеріальної забезпеченості; одруження аліментнозобов'язаної особи; народження у платника інших дітей; поява в сім'ї непрацевдатних осіб, яким за законом зобов'язана особа має надавати матеріальну допомогу та ін.).

У разі зміни або розірвання договору про сплату аліментів у судовому порядку, правовідносини сторін вважаються зміненими або припиненими з моменту набрання чинності судового рішення. Як зазначає М.В. Антокольська, при задоволенні позову суд виносить перетворювальне рішення, яке безпосередньо змінює або припиняє угоду про сплату аліментів як юридичний факт, який має матеріально-правове значення. Якщо угода припинена за рішенням суду, то він може винести рішення і про стягнення аліментів на підставі диспозитивних норм сімейного законодавства [3, с. 259]. У цьому випадку аліментноуправомочена особа має право звертатися до суду з позовом про стягнення аліментів. Позов може пред'являтися як до інших зобов'язаних осіб, так і до особи, з якою за рішенням суду був припинений договір про сплату аліментів.

Обов'язковою умовою зміни або розірвання договору про сплату аліментів у судовому порядку є звернення особи, яка вимагає зміни або припинення правовідносин за договором, до другої сторони. Особа, яка висуває такі вимоги, має сповістити особу, з якою укладено договір, про мотиви, які викликають необхідність зміни існуючих правовідносин. Дії сторін мають бути спрямовані на добровільне врегулювання спору. Якщо учасники до-

Глиняна Катерина Михайлівна

ОСОБЛИВОСТІ ДОБРОВІЛЬНОГО ВИКОНАННЯ БАТЬКАМИ ТА ДІТЬМИ ОБОВ'ЯЗКУ ПО ВЗАЄМНОМУ УТРИМАННЮ

У статті розглядаються питання добровільного виконання батьками та дітьми обов'язку по взаємному утриманню. Автором проводиться дослідження сімейного законодавства України у цій сфері та зроблені відповідні висновки щодо необхідності його удосконалення.

Ключові слова: шлюб, дитина, аліменти, договір, сімейне право.

Глиняная Екатерина Михайловна

ОСОБЕННОСТИ ДОБРОВОЛЬНОГО ИСПОЛНЕНИЯ РОДИТЕЛЯМИ И ДЕТЬМИ ОБЯЗАННОСТИ ПО ВЗАИМНОМУ СОДЕРЖАНИЮ

В статье рассматриваются вопросы добровольного исполнения родителями и детьми обязанностей по взаимному содержанию. В результате проведенного исследования автором сделаны выводы о необходимости усовершенствования семейного законодательства в данной сфере и внесены конкретные предложения.

Ключевые слова: брак, ребенок, алименты, договор, семейное право.

Hlyniiana Kateryna Mykhailivna

FEATURES OF VOLUNTARY EXECUTION OF THE OBLIGATION ON MUTUAL MAINTENANCE BY PARENTS AND CHILDREN

The article deals with the voluntary execution of responsibilities of parents and children by mutual maintenance and features of its legal regulation. The author studies specific legislation in the field and made appropriate conclusions about the need for its improvement.

Keywords: marriage, child support, alimony, contract, family law.